

УДК: 376.1-056.48:616.89-008.484:159.953.2

Таран О.П.

**ПСИХОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД БАТЬКІВ ДІТЕЙ З РОЗЛАДАМИ АУТИСТИЧНОГО СПЕКТРА:
ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ**

В статті здійснено огляд актуального питання психологічного супроводу батьків дітей з розладами аутистичного спектра. На основі авторського опитування визначено що постановка діагнозу є досить травмуючою подією для більшості батьків, та супроводжується низкою емоцій (розгубленість, шок, страх, горе тощо), які, на наш погляд, відповідають синдрому втрати (стосовно надії та сподівань щодо дитини) та відображають етапи переживання горя (шок-переживання-прийняття). Базовим переживанням стосовно аутичної дитини виявлено тривогу, а прийняття особливостей дитини зумовлено часом постановки діагнозу та залученістю її до корекційно-розвивального процесу. Визначено базові аспекти продуктивної взаємодії батьків з аутичною дитиною: особливості особистості батьків, їх емоційне ставлення до дитини, знання та досвід. Отже, через глибокі емоційні переживання батьки аутичних дітей потребують психологічної підтримки власної особистості з метою корекції емоційних станів, формування необхідних рис особистості, прийняття власної дитини та формування навичок продуктивної взаємодії з нею.

Ключові слова: психологічний супровід, діти з розладами аутичного спектра, переживання горя, аспекти продуктивної взаємодії батьків з аутичною дитиною, психокорекція.

Психологічний супровід батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку є на даний момент досить актуальним питанням, оскільки корекційно-розвивальна робота з дитиною не можлива без залучення батьків. Батьки є найважливішими особами в житті дитини з розладами аутистичного спектру, оскільки такі діти мають своєрідний спосіб сприймання інформації, через що навколишній світ постає для них незрозумілим та непередбачуваним. Отже, саме батьки як найближчі дорослі мають допомогти дитині адаптуватись до навколишньої дійсності та підтримати дитину в її соціалізації. В той же час батьки, зазвичай, не готові до особливостей власної дитини та крім браку знань, перш за все, проживають низку негативних станів, що впливають на їх життя та утруднюють контакт з дитиною. Задля ефективного виконання цього завдання батьки потребують кваліфікованого психологічного супроводу.

На важливість психологічного супроводу батьків аутичних дітей наголошують, зокрема, Т. Скрипник та О. Романчук. Так, О. Романчук зазначає, що фахівця, які працюють із дітьми з розладами аутистичного спектру, важливо усвідомлювати потребу батьків в емоційній підтримці у психологічному супроводі, оскільки батьки стикаються з багатьма випробуваннями, стресами, і для них не легким завданням є навчатися мудро усі їх долати, давати собі раду з власними емоційними переживаннями, з негативними реакціями соціального оточення, страхами за майбутнє. Отже, головним завданням усіх програм, що надають послуги дітям з особливостями психофізичного розвитку є підтримка їхніх сімей, і саме в цьому реалізується сімейно-центрений підхід [4, с. 87].

Виходячи з феноменологічного підходу до розгляду проблеми аутизму Т. Скрипник підкреслює на важливість якісного психолого-педагогічного впливу на мікросередовище у якому перебуває аутична дитина, оскільки її виховання є складнішим завданням, аніж її навчання, а успіх цього процесу залежить від конструктивності батьківської позиції. Однак, у процесі долання негативних переживань у батьків інколи формується комплекс адаптаційних реакцій, які мають як компенсаторний характер (штучне обмеження контактів, тенденції агресивного переносу неадекватних переживань на навколишніх) так і псевдокомпенсаторний характер (заперечення та ігнорування порушень розвитку дитини). Поява у батьків тих чи інших форм реагування на ситуацію з аутичною дитиною зумовлено, насамперед, особистістнimi особливостями самих батьків [5, с. 298-299].

У ході психокорекційної роботи з батьками аутичних дітей нами було здійснено опитування 30 батьків, щодо емоційних переживань батьків стосовно власної дитини за наступними запитаннями: Які емоції та почуття викликало у вас постановка діагнозу? В якій мірі на даний час ви приймаете особливості вашої дитини? Які емоції та почуття викликає у вас ваша дитина? Які емоції та почуття у вас виникають при перебуванні з дитиною в громадських місцях? Як ви гадаєте, що потрібно для вдалої взаємодії з аутичною дитиною?

Отже, постановка діагнозу у більшості батьків викликала розгубленість (50%), шок (45 %), страх (40%), горе (37%). Третині опитуваних були притаманні такі переживання, як жалість до дитини (33%), жалість до себе (27%), небажання прийняти ситуацію (23%). Також деякі батьки відзначили, що

переживали злість (13%), образу (13%) та провину (10%). Поряд з тим (10%) батьків переживали полегшення через визначеність та розуміння того що діється з їх дітьми. Також були виявлені і такі, які відзначили відсутність переживань, можливо через зосереджені на тому що робити (Рис.1).

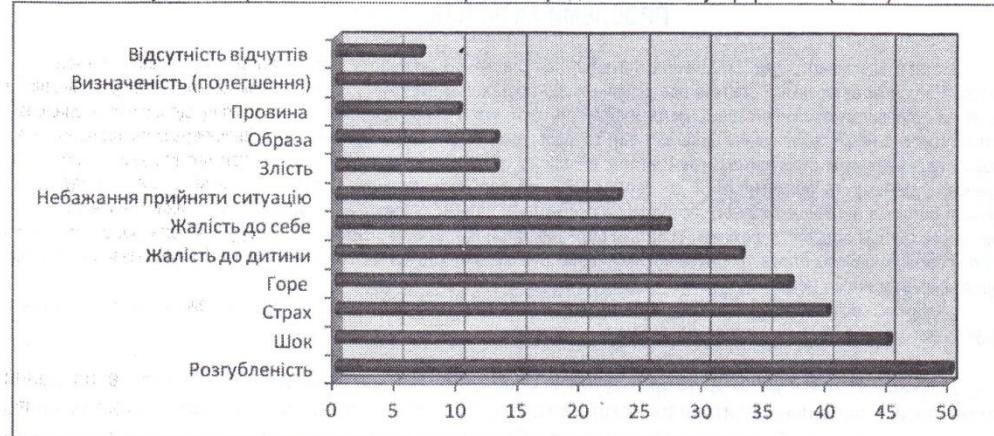

Рис.1. Емоції батьків, які викликає постановка діагнозу дитині (%)

Отже, вчасна та кваліфікована постановка діагнозу є початковим та досить важливим аспектом у психологічному супроводі сім'ї з аутичною дитиною, оскільки нерозуміння що діється з дитиною, чому вона сама така і як її допомогти є найпершим стресом для батьків на думку О. Романчука [4, с.78]. Також він підкреслює, що прийняття діагнозу аутизму, прийняття того факту, що це своєрідна неповносправність, яку цілком неможливо вилікувати, і що дитина буде мати певні обмеження, що буде не такою, як усі діти [4, с. 82].

О. Романчук, аналізуючи поведінку батьків після постановки діагнозу виділяє два непродуктивні типи реагування, а саме: покладання нереальних надій; впадання у відчай. Покладання нереалістичних надій реалізується у неприйнятті діагнозу, його заперечення, намагання вилікувати дитину всіма можливими способами навіть вдаючись до нетрадиційних методів, що призводить до втрати часу необхідного для корекцій-розвивальної роботи з дитиною спрямованої на її соціалізацію. При реакції відчаю діагноз аутизму сприймається як вирок, як заперечення можливості для щастя, розвитку – як кінець усьому, а це може призводити аж до проявів клінічної депресії, коли усе в чорних тонах, майбутнє виглядає пессимістично, нічого не тішить, нічого не хочеться, опускаються руки і зникає бажання жити [4, с.82-85].

Т. Скрипник розглядає ситуацію долання негативних переживань батьків, як процес переживання травмуючої ситуації, що має три закономірні етапи: первинне оцінювання ситуації – чи можна цю ситуацію змінити; оцінка власних можливостей – наявність власних ресурсів та підтримки інших людей; третинне оцінювання кризової ситуації – постановка нових задач та пошук нових альтернатив поведінки з огляду на невдачі та нову інформацію [5, с. 299].

Зображеній процес є переважно інтелектуальним та містить емоційні складові, тобто ускладнення, які трапляються особистістю на її життєвому шляху, суб'єктивно переживаються як загроза, що може привести до шкоди й погрішення становища, а це зумовлює стурбованість, яка переростає у хвилювання та тривогу [5, с 300].

Ми виходячи з особистісно-централізованого підходу, досвіду психологічного супроводу батьків аутичних дітей та результатів опитування вважаємо, що постановка діагнозу та процес прийняття особливостей дитини може в певній мірі співвідноситись із синдромом втрати та етапами переживання горя. Втрати надій, сподівань на майбутнє дитини, уявного образу власної дитини викликає переживання горя.

Етапи переживання горя є наступними: шок – не бажання приймати реальність та характеризується розгубленістю, оціненням; злість – свідчить про глибину переживань та зумовлена

різкою фрустрацією: неможливістю здійснення планів та бажань; пошук – поряд зі збереженім зв'язком з реальністю, виникає надія на диво, пошук «чарівної пігулки»; депресія – переживання туги, провини, безнадії; прийняття – реорганізація власного життя, пошук адекватних шляхів вирішення задач, прийняття особливостей дитини. Сама послідовність (шок - переживання - прийняття) є зазвичай типовою, однак ці етапи не мають чітких переходів і часто перекривають один одного. Отже, переживання горя є індивідуальний процес, і характерні ознаки етапів можуть співіснувати в різних поєднаннях, створюючи унікальні можливості для позитивних змін [3, с. 427-429].

Таким чином, для переважної більшості батьків аутичних дітей після постановки діагнозу притаманне переживання низки емоцій, зокрема, розгубленість, шок, страх, горе, що вказують на початок динаміки переживання горя, як шлях до прийняття.

На запитання, щодо прийняття особливостей власної дитини на даний час батьки оцінюючи за 10 бальною шкалою в середньому по групі приймають на 8,3 бали. Такі результати свідчать про переважання прийняття аутичності дитини та пояснюються тим що 87% батьків виявили особливості власної дитини два та більше років тому і знаходяться в системі корекційно-розвивальної роботи тривалий час. 13% батьків виявили аутичність власних дітей нещодавно та ще перебувають в процесі переживання горя, що ускладнює прийняття особливостей дитини.

Наступним аспектом дослідження є емоції які переживають батьки стосовно власної дитини. Так, 75 % батьків відчувають тривогу та 7% – страх, як правило, за майбутнє дитини та її можливості соціалізації. Зазначимо, що тривога та страх можуть як стимулювати до дій так і гальмувати їх. У 50% опитаних батьків їх дитина викликає радість та 27% – гордість, тобто батьки здатні отримувати задоволення від спілкування з дитиною, а також помічати та радіти найменшим успіхам дитини.

Також, батьки переживають відносно дитини розгубленість (27%), що може виявлятись в незнанні що робити, як реагувати та діяти відносно певних особливостей та проявів дитини. У батьків дитина може викликати співчуття (27%) та жалість (23 %), що може в певній мірі підтримати дитину, а також обмежувати її самостійність, оскільки занадто жаліючи дитину батьки можуть зануритись в її гіперопіку, роблячи багато чого за неї, що заважатиме її соціалізації. Емоційні ресурси батьків час від часу виснажуються через що вони можуть відчувати стосовно своєї дитина (злість, провину, образу). Результати наочно подано на Рис. 2.

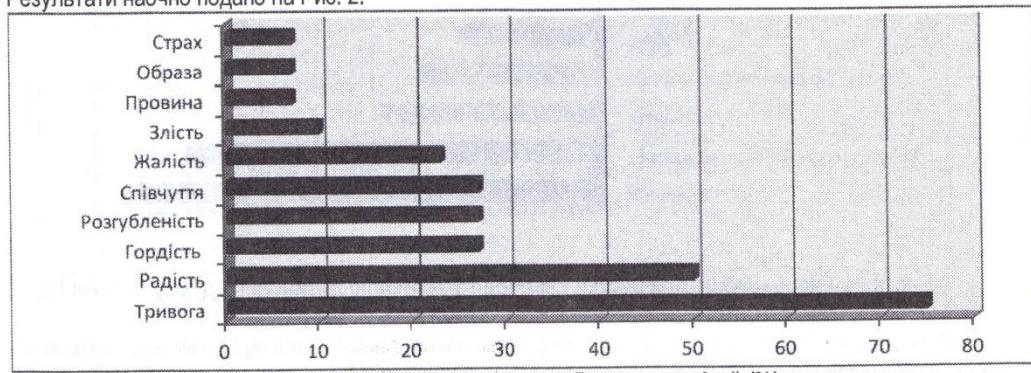

Рис.2. Емоції батьків стосовно аутичних дітей (%)

Окреслені емоції які виникають у батьків стосовно їх аутичних дітей є природніми та притаманними всім батькам не залежно від наявності у дітей певних психофізіологічних порушень. Важливим аспектом є міра їх усвідомлення та ієрархія, оскільки це буде вказувати здатність побудови гармонійних дитячо-батьківських стосунків від яких залежить всебічний розвиток дитини.

Також важливим аспектом є переживання певних емоцій батьками перебуваючи в громадських місцях (Рис.3.), оскільки аутична дитина може поводити себе неочікувано та дивно для навколоїшніх. Так, за результатами опитування частіше батьки відзначають тривогу (33%), що зумовлена непередбаченістю проявів дитини та реакції на них навколоїшніх людей. Частіше, зі слів батьків, це осудження та звинувачення в нездатності правильно виховати дитину, рідше співчуття та допомога.

Також, 27% опитуваних батьків відзначають відсутність відчуттів, що може бути зумовлено дією захисних механізмів, щоб знівелювати напруження і більше сконцентруватись на контакті з власною дитиною. Батьки переживають в громадських місцях також радість (16%), особливо в ситуаціях успіху дитини, тобто соціум для батьків це не тільки стрес, а й простір для розвитку та соціалізації дитини. Також батьки переживають низку негативних емоцій таких як злість (16%), жалість до дитини (13%), розгубленість (10%), зніяковіння (7%).

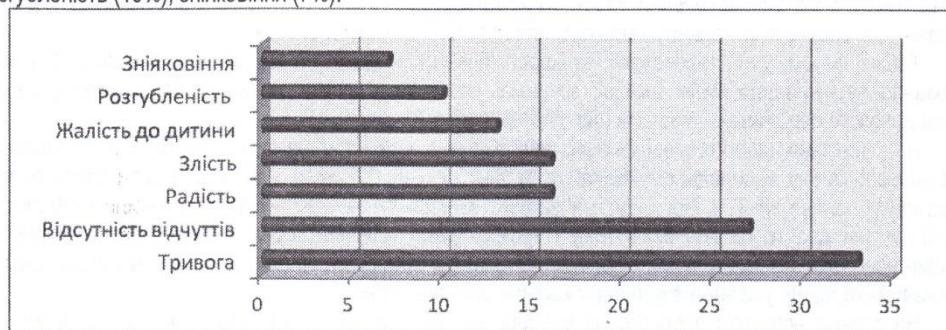

Рис.3. Емоції які виникають у батьків при перебуванні з аутичною дитиною в громадських місцях (%)

Соціум є важливим середовищем соціалізації аутичної дитини, а передування в різних громадських місцях сприяє соціальній адаптації, формуванню правил та норм поведінки в різних місцях, покращує контакт з навколошнім світом та сприяє розвитку комунікації. Тож, стресові преживання батьків в громадських місцях перебуваючи з дитиною, може привести до уникання цих переживань та ізоляції дитини, що буде суттєво обмежувати її розвиток.

Також батькам було запропоновано проаналізувати, що необхідне для вдалої взаємодії з аутичною дитиною (Рис.4.).

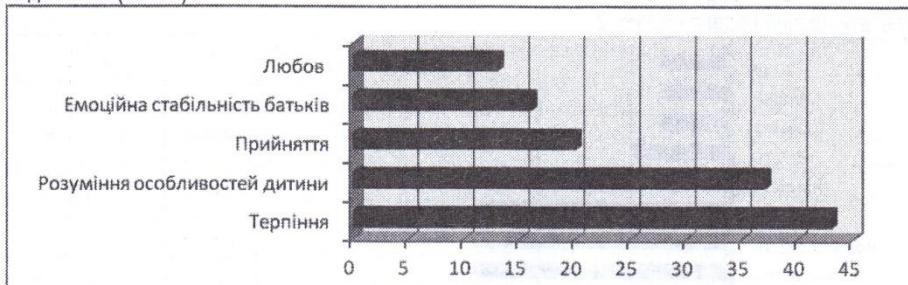

Рис. 4. Найнеобхідніше для вдалої взаємодії з аутичною дитиною на думку батьків (%)

В результаті опитування нами виявлено, такі найважливіші характеристики для батьків є: терпіння (43%), розуміння особливостей дитини (37%), прийняття (20%), емоційна стабільність батьків (16%), любов (13%). Тобто, центральним є саме безумовне прийняття дитини та усвідомлений і контролюваний емоційний стан батьків.

Більш глибокий аналіз цього питання свідчить про достатню компетентність батьків стосовно ефективної взаємодії з аутичними дітьми. Так всі отримані відповіді ми систематизували відносно трьох аспектів:

1. *Риси особистості батьків* – контакт з собою, впевненість в собі, емпатійність (розуміння емоцій дитини та своїх), емоційна стабільність, терплячість, наполегливість, самоконтроль;
2. *Емоційне ставлення до дитини* – зацікавленість, розуміння особливостей дитини, повага до потреб дитини, прийняття, підтримка дитини, довіра, надія, любов;

3. Знання та досвід – вміння працювати з дітьми, вміння встановлювати контакт з дитиною, вміння слухати, вміння визначати інтереси дитини, вміння грati з дитиною, здатність стимулювати самостійність, індивідуальний підхід, послідовність власних дій, чіткість вимог.

Отже, з огляду результатів опитування батьків аутичних дітей стикаються з низкою труднощі, а саме: глибокі емоційні переживання стосовно постановки діагнозу, контакту з власною дитиною та реакції на них соціуму. Та потребують психологічної підтримки власної особистості з метою корекції емоційних станів, формування необхідних рис особистості, прийняття власної дитини та формування навичок продуктивної взаємодії з нею.

Психологічного супроводу – це системна психологічна допомога батькам дітей та підлітків з проблемами в розвитку, що спрямована на: зменшення емоційного дискомфорту в батьків у зв'язку із захворюванням дитини; підтримку впевненості батьків у можливостях дитини; формування у батьків адекватного ставлення до проблем дитини; підтримку адекватних батьківсько-дитячих стосунків і стилів сімейного виховання [1, с. 233].

Отже, на нашу думку, психологічний супровід батьків дітей з аутистичним спектром розвитку – це складний процес взаємодії психолога і батьків, результатом якого є проживання негативних емоцій, прийняття особливостей дитини, гармонізація особистості батьків, що сприятиме їх адекватній взаємодії з дитиною та відповідно забезпечувати розвиток та соціалізацію дитини.

Основним психотехнічним прийомом психологічної підтримки вважається батьківський семінар. Головне завдання батьківського семінару полягає в розширенні знань батьків про психологічні особливості їх дітей, психологію виховання та психологію сімейних стосунків. Окрім того, на семінарах збільшується не тільки поінформованість батьків про дитину, а й відбувається зміна ставлення батьків до проблеми дитини і завдань її виховання [1, с. 234].

Психологічний супровід батьків варто також здійснювати на більш глибокому рівні, а саме у процесі групової та індивідуальної психокорекції.

Саме психокорекція на думку Т. С. Яценко, може сприяти подоланню дисфункційних характеристик особистості, які ми також можемо спостерігати у батьків аутичних дітей а саме: ефективне функціонування лише у звичних умовах; страх зміни ситуації спілкування, вільного функціонування та самореалізації; закритість для нового досвіду та пізнання сутності власної психіки; непослідовність поведінки, невідповідність намірів реальним діям для їх досягнення; різкі зміни настрою, невдоволеність собою та іншими людьми; емоційна нестійкість; пропуски соціально-перцептивної інформації, викривлення у сприйнятті реальності та в її інтерпретації [2, с. 300].

Отже, психологічний супровід є важливою підтримкою батьків аутичних дітей. Його основною метою є гармонізація особистості, зменшення емоційного дискомфорту в батьків у зв'язку із особливостями психофізичного розвитку дитини, підвищення сенситивності батьків до проблеми дитини, формування у них адекватних уявлень про потенційні можливості дитини, оптимізацію їх педагогічного потенціалу.

Використана література:

1. Конопляста С. Ю. Логопсихологія: навч. посіб. /Конопляста С. Ю., Т. В. Сак ; за ред. М. К. Шеремет. К.: Знання, 2010. –294 с.
2. Концептуальні засади і методика глибинної психокорекції: підготовки психолога-практика: Навч. посіб. / Т. С. Яценко, Б. Б. Іваненко, С. М Авраменко та ін.; За ред.. Т. С. Яценко. – К.: Вищша шк., 2008. – 342 с.
3. Малкина-Пых И. Г. Экстремальные ситуации / И. Г. Малкина-Пых. – М.: Изд-во Эксмо, 2005. – 960 с.
4. Романчук О. Розлади спектра аутизму в запитаннях та відповідях / Олег Романчук. – Львів : Колесо, 2010. –168 с.
5. Скрипник Т.В. Феноменологія аутизму : Монографія / Т.В.Скрипник. – К. : Видавництво «Фенікс», 2010. – 368 с.

References

1. Konoplyasta S. Yu. Lohopsixologiya: navch. posib. /Konoplyasta S. Yu., T. V. Sak ; za red. M. K. Sheremet. K.: Znannya, 2010. –294 s.
2. Konceptual"ni zasady i metodyka hlybynnoyi psixokorekciyi: pidhotovky psixoloha-praktika: Navch. posib. / T. S. Yacenko, B. B. Ivanenko, S. M Avramenko ta in.; Za red.. T. S. Yacenko. – K.: Vyshha shk., 2008. – 342 s.
3. Malkyna-Pых Y. H. Ekstremal"nye sytuacyy / Y. H. Malkyna-Pых. – M.: Yzd-vo Эksmo, 2005. – 960 s.
4. Romanchuk O. Rozladi spektra autyzmu v zapitanyyakh ta vidpovidyyakh / Oleh Romanchuk. – L"viv : Koleso, 2010. –168 s.
5. Skrypnik T.V. Fenomenologiya autyzmu : Monografiya / T.V.Skrpnyk. – K. : Vydavnyctvo «Feniks», 2010. – 368 s.

Таран О.П. Психологическое сопровождение родителей детей с расстройствами аутистического спектра: проблемы и перспективы

В статье рассмотрен актуальный вопрос психологического сопровождения родителей детей с расстройствами аутистического спектра. На основе авторского опроса определено, что постановка диагноза является травмирующим событием для большинства родителей, и сопровождается рядом эмоций (растерянность, шок, страх, горе и т.д.), которые, на наш взгляд, соответствуют синдрому утраты (надежд и ожиданий относительно ребенка) и отражают этапы переживания горя (шок-переживания-принятие). Базовым переживанием относительно аутичного ребенка виявлено тревогу, а принятие особенностей ребенка обусловлено временем постановки диагноза и вовлеченностью его в коррекционно-развивающий процесс. Определены базовые аспекты продуктивного взаимодействия родителей с аутичным ребенком: особенности личности родителей, их эмоциональное отношение к ребенку, знания и опыт. Таким образом, родители аутичных детей испытывают глубокие эмоциональные переживания и нуждаются в психологической поддержке собственной личности с целью коррекции их эмоциональных состояний, формирование необходимых черт личности, принятие собственного ребенка и формирование навыков продуктивного взаимодействия с ним.

Ключевые слова: психологическое сопровождение, дети с расстройствами аутистического спектра, переживания горя, аспекты продуктивного взаимодействия родителей с аутичным ребенком, психокоррекция.

Taran O. P. Psychological support of parents of children with autism spectrum disorders: problems and perspectives

The article examined the topical issue of psychological support for parents of children with autism spectrum disorders. Based on the author's survey determined that the diagnosis is a traumatic event for most parents, and is accompanied by a number of emotions (confusion, shock, fear, grief, etc.), which, in our opinion, correspond to the syndrome of lost (hopes and expectations concerning the child) and reflect the stages of grief (shock-experiences-taking). Basic feelings about the autistic child is the anxiety, and the adoption characteristics of the child are determined will take a diagnosis and involvement in correctional-developing process. It defines basic aspects of the productive interaction of parents with an autistic child: personality traits of parents, their emotional attitude to the child, knowledge and experience. Thus, parents of autistic children experience profound emotional distress and need for psychological support self to correct their emotional, the formation of the necessary personality traits, and the adoption of their own child and formation of skills of effective interaction with him.

Keywords: psychological support, children with autism spectrum disorders, spectrum of grief, aspects of the productive interaction of parents with an autistic child, psychological correction.

Стаття надійшла до редакції 30.09.2016 р.

Статтю прийнято до друку 20.10.2016 р.

Рецензент: д.психол.н., ст.наук.співроб-к Скрипник Т.В.

УДК: 615.851.4:376-056.36